

УДК 342.92

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.65>

Білак Н.І.

*кандидат юридичних наук,
керівник АО «Світло»*

ЩОДО АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ВІДБУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ УКРАЇНИ

В Україні, як і в багатьох інших країнах, існують проблеми із забезпеченням прав засуджених та осіб, взятих під варту, що пов'язано із неефективністю функціонування системи органів виконання кримінальних покарань та попереднього ув'язнення; переповненістю місць позбавлення волі; недостатнім фінансуванням пенітенціарної системи; випадками жорстокого поводження з боку персоналу; проблемами з медичним забезпеченням; стигматизацією осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі; неналежними умовами утримання; необхідністю у застосуванні альтернативних видів покарань.

Щодо України, то актуальність вирішення означених проблем посилилась з обранням курсу на вступ до Європейського Союзу та дією правового режиму воєнного стану в Україні. За таких умов, важливого значення набуває опрацювання актуальних проблем відбування кримінальних покарань в місцях несповоди України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики функціонування державних установ виконання покарань в цілому займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: В.Б. Авер'янов, Л.Р. Біла-Тіунова, Ю.С. Даниленко-Негара, А.В. Кирилук, В.В. Коваленко, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, О.П. Хамходера, С.Я. Фаренюк та інші. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, яких присвячено питанням пенітенціарної системи, проблеми відбування покарань є малодослідженим у науці, що обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Виклад основного змісту. Розглядаючи актуальні проблеми відбування кримінальних покарань в місцях несповоди України, першочергово розглянемо питання примусового годування засуджених та осіб, узятих під варту, яке тривалий час залишається дискусійним та неоднозначним. Загальні засади щодо цього питання регламентовано Конституцією України [1], Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування» [2], Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування» [3], Кримінально-виконавчим кодексом України (далі – КВК України) [4], Законом України «Про попереднє ув'язнення» [5], «Порядком примусового годування та умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, які відмовляються від прийняття їжі» [6]. Практика щодо оголошення засудженими та особами, узятими під варту голодування є поширеною у зв'язку з порушенням їхніх прав, неналежними умовами тримання, відсутністю медичної допомоги та протестом проти несправедливого судового рішення. Існують також випадки, за яких ув'язнені не лише відмовляються від прийомів їжі, але й зашивають собі рот нитками. При цьому, важливим є обрання правильності дій працівників установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, медичного персоналу та інших суб'єктів, щоб було дотримано основоположні права та свободи людини.

Отже, наразі на національному рівні регламентовано порядок примусового годування засуджених та осіб, узятих під варту. Водночас, прийняті акти законодавства з цих питань, містять певні неузгодженості та не мають першочергового спрямування на вчинення дій щодо з'ясування причини відмови від їжі, необхідності проведення психологічної роботи з засудженими та особами, узятими під варту, які оголосили голодування, також наразі не здійснюється аналіз судової практики, спрямований на викорінення передумов до протесних дій серед ув'язнених [7].

Окремо також слід вказати на необхідність чіткого врегулювання порядку взаємодії із закладами охорони здоров'я, що забезпечують медичне обслуговування осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі, або осіб, взятих під варту, прокуратурою [8], представника та відповідними службами у справах дітей та іншими суб'єктами з питань, пов'язаних з оголошенням голодування засудженими та особами, взятими під варту, а також визначення чітких повноважень за ними на рівні положень, та інших нормативно-правових актів, на підставі яких вони здійснюють свою діяльність. Позитивними також буде залучення представників громадськості, капеланів, священнослужителів [9].

Ще однією проблемою яка потребує вирішення є питання з організацією господарчого обслуговування шляхом виділення окремого від вільнонайманих працівників фінансування та збільшення кількості штату, до реальної необхідної кількості. Зазначене обґрунтовується тим, що приготування їжі для засуджених та осіб, узятих під варту здійснюється засудженими, які, як правило не мають необхідної кваліфікації (повара, пекаря). Такі особи працевлаштовані та отримують заробітну плату. Штатні розписи обслуговуючого (господарчого) персоналу установ виконання покарань, слідчих ізоляторів кримінально-виконавчої служби затверджуються начальниками цих установ у межах доведеного фонду заробітної плати згідно з встановленими

переліками посад та штатними нормативами.

Однак, проблемним питанням є те, що фінансування яке виділяється та штатна чисельність посад, розприділяються між працівниками установи (вільний найм (бухгалтери, юристи, загальний відділ, тощо) та господарчого персоналу. Тобто, збільшення кількості посад господарчого персоналу може здійснюватися лише за рахунок скорочення посад штатних працівників установи, які є вільнонайманими. Дана ситуація на практиці призводить до вимушеної необхідності залучення до процесу приготування їжі, прибирання інших осіб, без їх оформлення. Такі випадки часто фіксуються контролюючими органами, за що винні посадові особи притягуються до відповідальності. Однак, штатна кількість посад, виділених під господарче обслуговування, відсутність окремого належного фінансування для цих цілей, призводять до неможливості забезпечити в повній мірі вчасне та якісне приготування їжі ув'язненим. Особливо складною залишається ситуація в слідчих ізоляторах, де кількість осіб може сягати до 1200. Складність додатково виражається в необхідності рознести їжу по камерам.

Передбачається, що внесення запропонованих змін сприятиме вчасному та якісному приготуванню їжі, рознесенню теплої їжі по камерам слідчого ізолятору відповідно до встановленого графіку, виключатиме випадки залучення до процесу приготування їжі осіб безоплатно та без оформлення трудових відносин, знизить вплив кількості господарчого персоналу на штат вільнонайманих працівників та відповідно рівень їх заробітної плати.

В цьому контексті також необхідно опрацювати питання отримання комплексного харчування та приготування їжі від сторонніх організацій, а також можливість за рахунок коштів на особистих рахунках робити замовлення страв на підприємствах харчового виробництва. Потреба у такій можливості пояснюється приготуванням їжі низької якості, не відповідністю часу для приготування їжі та порушення технології приготування

їжі, одноманітність страв. Зазначені зміни сприятимуть видачі якісної їжі, дотриманню технології приготування їжі, не залучення для приготування їжі спецконтингенту, економії бюджетних коштів, за рахунок зменшення штату господарчого персоналу.

Окрім цього важливим є виділення коштів по бюджетним запитам на проведення робіт та надання послуг в частині підтримання в належному стані будівель виконання покарань та слідчих ізоляторів, проведення капітальних ремонтів, придбання необхідного обладнання, інвентарю, меблів, техніки, тощо. Зазначене підтверджується тим, що більша частина установ виконання покарань та слідчих ізоляторів збудована більше століття назад. В довоєнний період в'язнична система фінансувалась на 20-30 відсотків від необхідного обсягу, що негативно впливає на стан збереження будівель. Майже у всіх установах виконання покарань та слідчих ізоляторах існують проблеми із каналізаційною системою, водопостачанням, вентиляцією, електрикою, тощо. Деякі приміщення установ виконання покарань та слідчих ізоляторів визнанні відповідно до висновків компетентних органів аварійними. Відсутність належних умов утримання в'язнів негативно впливає на забезпечення режиму в установі. Незадовільність умов утримання в деяких випадках прирівнюється до жорстокого поводження та, навіть – катування. З огляду на що необхідним є приведення умов утримання засуджених та осіб, узятих під варту до вимог міжнародного та національного законодавства.

Потреба створення належних умов утримання, пов'язана також і з покращенням проходження служби персоналом. Належне фінансування матиме вплив на приведення умов утримання в'язнів до європейських норм утримання; зменшення ризиків руйнування споруд; зменшення кількості скарг до судів, в тому числі до Європейського суду по правам людини; посилення режимних вимог в установах, підвищення рівня правопорядку; ресоціалізацію осіб та зменшення рецидиву; зменшення рівня захворювань на туберку-

льоз, смертності; зменшення кількості вакансій, покращення якості несення служби персоналом.

Отже, забезпечення дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту, є важливим показником рівня демократії та правової держави. Важливо пам'ятати, що кожна людина, яка перебуває в місцях позбавлення волі, має право на повагу до її гідності та прав людини. Держава зобов'язана гарантувати дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту, відповідно до міжнародних стандартів та національного законодавства.

Після закінчення війни існує потреба у будівництві сучасних установ виконання покарань та слідчих ізоляторів за межами населених пунктів. Така потреба пояснюється тим, що функціонування в обласних центрах установ виконання покарань та слідчих ізоляторів негативно впливає на соціальне становище вказаних населених пунктів, підвищує рівень соціальної напруженості. Крім того, більша частина наявних слідчих ізоляторів не відповідають європейським та міжнародним стандартам у сфері дотримання прав ув'язнених через значну зношеність будівель. Моніторами та компетентними органами фіксуються численні порушення умов утримання, усунення яких як правило пов'язано із значними матеріальними затратами. В даному випадку корисним є досвід Молдови, де на підставі висновків Комітету по запобіганню тортурам було отримано кредит у розмір 39 млн євро від Банку розвитку Ради Європи для будівництва тюрми Європейського зразка [9].

З огляду на вищенаведене існує потреба: реформувати пенітенціарну систему у відповідності до міжнародних стандартів, забезпечити належне фінансування пенітенціарної служби, підвищити професійний рівень персоналу, запровадити ефективні механізми контролю за дотриманням прав людини в місцях позбавлення волі, сприяти ресоціалізації осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі.

Окрім цього вважаємо, що з огляду на впровадження воєнного стану необхідно внести

зміни до п. 1 ст. 118 КВК України в частині обов'язку засуджених до позбавлення волі працювати [4]. Так, у зв'язку із гуманізацією законодавства були внесені зміни, відповідно до яких, засуджені мають право працювати, окрім тих, у кого є зобов'язання по виконавчим листам (аліменти, тощо). Такі зміни призвели до того, що більшість засуджених не працюють, відповідно з їх заробітної плати не відраховуються 50 відсотків на їх утримання. Як наслідок не поповнюється спецфонд, кошти з якого можуть бути використані для покращення умов утримання засуджених та осіб, узятих під варту. Окрім цього слід відмітити, що засудженні, які не працюють не проходять процедуру ресоціалізації через призму праці.

Вважаємо, що долучення до праці засуджених дозволить зміцнити економіку в нелегкий для країни час, сприятиме забезпеченню утримання засуджених в установах виконання покарань за рахунок відрахувань з їх заробітної плати; враховуватиметься при застосуванні пільг; впливатиме на ресоціалізацію; надасть можливість погашення майнових зобов'язань; сприятиме зміцненню корисних зв'язків шляхом передачі родичам грошей; сприятиме покращенню психологічного стану, дозволить закривати важливі державні потреби (зокрема, пошиття спецодягу, виготовлення захисних товарів тощо).

Разом з цим, існує потреба у розробці єдиного типового трудового договору і цивільної угоди для засуджених. Так, відсутність єдиного типового трудового договору і цивільної угоди для засуджених, призводить на практиці до неоднакового застосування норм трудового законодавства, а в деяких випадках, навіть до порушень трудових прав засуджених. Запропоновані зміни сприятимуть приведенню роботи у даному напрямку у відповідність вимогам закону; виключенню випадків порушень або обмежень права засуджених, збільшенню кількості засуджених, які виявляють бажання працювати.

Також важливого значення набуває вирішення питання щодо паспортизації засудже-

них. Наразі має місце ситуація, що в Україні по установам виконання покарань значний відсоток засуджених, які не мають паспорта у зв'язку із їх втратою. Є й такі, що жодного разу не отримували паспорт громадянина, однак уже не перший раз відбувають покарання і засудженні згідно вироку суду саме як громадяни України. Водночас для органів державної міграційної служби рішення суду по кримінальні справи, навіть якщо воно набрало законної сили не є підставою для оформлення паспорта громадянства. Окрім цього, є категорія осіб, яким паспорт оформити складно, у зв'язку з тим, що вони проживали до затримання на тимчасово окупованих територіях. В судовому порядку необхідно підтверджувати юридичний факт.

Ще однією проблемою є сплата збору за виготовлення паспорта громадянина України. В даному випадку є певна юридична колізія, адже особа, яка не має паспорта громадянина України не може бути офіційно працевлаштована, відповідно й оплатити послуги за виготовлення паспорта також не може самостійно. На адміністрацію відповідно до ст. 153 КВК України покладено обов'язок щодо завчасного вжиття заходів щодо його одержання при відсутності паспорта в особовій справі засудженого [4]. Відсутність документа у засудженого, який посвідчує особу негативно впливає не лише на реалізацію ним його права на працю, отримання соціальних виплат але й на його подальшу реінтеграцію, показники рецидиву.

У зв'язку з чим, дане питання потребує нагального вирішення як на рівні внесення змін в чинне законодавство (шляхом розширення переліку документів які посвідчують особу засудженого – карточкою засудженого (по аналогії як це відбувається при голосуванні засуджених на виборах); створення резервного фонду для оплати коштів за виготовлення паспорта з подальшим їх відшкодуванням. Окрім цього, пріоритетним залишається напрямок щодо налагодження взаємодії щодо повернення паспортів засуджених з органами

досудового слідства, судами, поліцією, органами державної міграційної служби, ЦНАП, органами пробації, прокуратурою, місцевою владою та органами місцевого самоврядування, громадськістю. Важливо відмітити, що питання сприяння оформлення паспорту повинно підніматись ще на етапі досудового та судового слідства, коли встановлюється особа затриманого.

Значна частина паспортів за словами засуджених вилучена органами слідства або знаходиться у родичів. В даному випадку проблемним залишається питання нормативного врегулювання порядку реєстрації долучення до особової справи паспорту при затримання особи, добросовісності працівників правоохоронних органів щодо збереження паспорту і передання його до суду, а із суду до установ виконання покарань. У зв'язку з чим, в даному напрямку необхідно розробити нормативно-правовий акт, який би регулював детально обсяг обов'язків щодо збереження документу, який посвідчує особу.

Також важливого значення набувають безпекі питання та посилення інституційної спроможності пенітенціарних органів. З огляду на що пропонується внести зміни до статей 110, 112 Кримінально-виконавчого Кодексу України [4], статей 9 та 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення» [5] закріпивши право адміністрації установ на проведення обшуку осіб, їх речей, що прибули на побачення та для надання передач та затримання до прибуття Національної поліції в разі скоєння зазначеними особами протиправних дій (спроба передачі заборонених предметів), а також осіб, що здійснили іншу спробу доставки до зон, що охороняються, заборонених предметів. Зазначене пояснюється тим, що на даний час це питання не врегульовано. На практиці відсутність таких повноважень призводить до неможливості розкриття в подальшому вчинених порушень втрати доказів, та приховування винними особами.

Із впровадженням в Україні воєнного стану, кількість проблемних питань щодо від-

бування покарань у місцях позбавлення волі зростає та децю видозмінилась. Так, до прикладу А. А. Вознюк та Є.О. Письменський виокремили у своєму дослідженні проблематику звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого. Науковці вказують, що аналіз механізму передачі засудженого для обміну як військовополоненого через його звільнення від відбування покарання продемонстрував наявність слабких місць, які здатні негативно впливати на розвиток кримінально-правових відносин в Україні. З-поміж іншого ідеться про таке:

1) відсутність належних умов, за наявності яких уможлиблюється звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого (ті, які на сьогодні передбачені, не впливають на ефективність такого звільнення, не сприяють усталеній диференціації кримінально-правового впливу);

2) звільнення від відбування покарання згідно зі ст. 84-1 Кримінального кодексу України [10] не залежить від того, чи досягнута (або може бути досягнута) мета призначеного покарання, і фактично становить акт прощення особи, що визначається єдиною потребою вивільнення осіб, яких полонила держава-агресор. За результати виявлених недоліків запропоновано унормувати кримінально-правове забезпечення обміну полонених шляхом комплексного розв'язання порушеної проблеми, за якого до засудженого, який передається для обміну як військовополоненого, застосовуватимуться диференційовані засоби кримінально-правового та кримінально-процесуального реагування залежно від категорії вчиненого злочину, а також інших релевантних факторів [11].

Окрім цього, оскільки діяльність підпорядкованих установ є досить закритою і в тому числі не зрозумілою для суспільства, викликає негативне відношення як до

засуджених, так і до працівників системи. В більшості випадків родичі не знають своїх прав та гарантій, якими наділені їх рідні, що вступили в конфлікт із законом. Проведення роз'яснювальної роботи сприяло б підвищенню правосвідомості серед населення, зменшило б соціальну напругу. До цього процесу можна було б залучити міжрегіональні управління юстиції, впровадивши роз'яснювально-інформаційну програму під назвою «Я маю право».

Висновки. Проведене дослідження виявило низку актуальних проблем, пов'язаних з відбуванням кримінальних покарань в місцях несвободи України. Незважаючи на зусилля держави та громадськості, пенітенціарна система залишається вразливою до таких негативних явищ, як переповнення установ, жорстоке поводження з боку персоналу, недостатнє медичне забезпечення та

стигматизація осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі.

Для вирішення виявлених проблем необхідно здійснити комплекс заходів, спрямованих на покращення умов відбування покарань, забезпечення прав людини та сприяння ресоціалізації засуджених. Перш за все, слід посилити громадський контроль за діяльністю пенітенціарних установ, забезпечити прозорість та відкритість системи. Важливим є також підвищення рівня кваліфікації персоналу, впровадження новітніх методик роботи та обмін досвідом з іншими країнами.

Доцільним є покращення матеріально-технічного забезпечення установ, забезпечення належного медичного обслуговування та психологічної підтримки засуджених та осіб, узятих під варту. Важливим є розвиток альтернативних видів покарань, що дозволить зменшити переповнення місць позбавлення волі та сприятиме ресоціалізації засуджених.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню актуальних проблем відбування кримінальних покарань в місцях несвободи України, що опосередковано необхідністю забезпечення прав людини в пенітенціарній системі, покращення умов відбування покарань та сприяння ресоціалізації засуджених. У статті виявлено основні проблеми, з якими стикаються засуджені та особи, взяті під варту, в місцях несвободи України. Охарактеризовано питання переповнення установ, недостатнього фінансування, жорстокого поводження з боку персоналу, проблем з медичним забезпеченням та стигматизації осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі.

Особливу увагу приділено оцінці стану дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту, в установах виконання покарань. Проаналізовано питання реформування пенітенціарної системи України, застосування альтернативних видів покарань, пошуку та впровадження новітніх методик, обміну досвідом з іншими країнами та ін. Звернуто увагу на необхідності комплексного підходу до вирішення проблем пенітенціарної системи, що включає покращення умов відбування покарань, забезпечення прав людини, сприяння ресоціалізації засуджених та посилення громадського контролю.

Запропоновано конкретні рекомендації щодо удосконалення пенітенціарної системи України, спрямовані на забезпечення дотримання міжнародних стандартів, покращення матеріально-технічного забезпечення установ, підвищення рівня кваліфікації персоналу та посилення громадського контролю. Особливу увагу приділено необхідності розвитку альтернативних видів покарань, що дозволить зменшити переповнення місць позбавлення волі та сприятиме ресоціалізації засуджених. Проаналізовано питання співпраці з міжнародними організаціями та обміну досвідом з іншими країнами, що дозволить Україні покращити свою пенітенціарну систему та забезпечити дотримання міжнародних стандартів. На основі проведеного дослідження зроблено висновок про необхідність подальшого дослідження проблем пенітенціарної системи України та пошуку ефективних шляхів їх вирішення.

Ключові слова: відбування покарань, місця несвободи, пенітенціарна система, права людини, засуджені, особи, узяті під варту, умови відбування покарань, ресоціалізація, реформа, громадський контроль, слідчі ізолятори, міжнародні стандарти.

Bilak N.I. Regarding current problems of serving criminal sentences in places of deprivation of liberty in Ukraine

Summary

The article is devoted to the study of current problems of serving criminal sentences in places of deprivation of liberty in Ukraine, which is mediated by the need to ensure human rights in the penitentiary system, improve the conditions of serving sentences and promote the resocialization of convicts. The article identifies the main problems faced by convicts and persons taken into custody in places of deprivation of liberty in Ukraine. The issues of overcrowding of institutions, insufficient funding, cruel treatment by staff, problems with medical care and stigmatization of persons released from places of deprivation of liberty are characterized. Particular attention is paid to assessing the state of observance of the rights of convicts and persons taken into custody in institutions for the execution of sentences. The issues of reforming the penitentiary system of Ukraine, the use of alternative types of punishment, the search and implementation of new methods, the exchange of experience with other countries, etc. are analyzed. Attention is drawn to the need for a comprehensive approach to solving the problems of the penitentiary system, which includes improving the conditions of serving sentences, ensuring human rights, promoting the resocialization of convicts and strengthening public control.

Specific recommendations are proposed for improving the penitentiary system of Ukraine, aimed at ensuring compliance with international standards, improving the material and technical support of institutions, increasing the level of staff qualifications and strengthening public control. Particular attention is paid to the need to develop alternative types of punishment, which will reduce overcrowding in prisons and promote the resocialization of convicts. The issues of cooperation with international organizations and exchange of experience with other countries are analyzed, which will allow Ukraine to improve its penitentiary system and ensure compliance with international standards. Based on the conducted research, a conclusion is drawn about the need for further research into the problems of the penitentiary system of Ukraine and the search for effective ways to solve them.

Key words: serving sentences, places of deprivation of liberty, penitentiary system, human rights, convicts, persons taken into custody, conditions of serving sentences, resocialization, reform, public control, pre-trial detention centers, international standards.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Tet>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування: Закон України від 19.07.2022 р. № 2428-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2429-20#Text>
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування: Закон України від 19.07.2022 р. № 2429-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2429-20#Text>
4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
5. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 р. № 3352-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>
6. Порядок примусового годування та умови тримання засуджених та осіб, взятих під варту, які відмовляються від прийняття їжі: Постанова Кабінету Міністрів України від

- 25.04.2023 р. № 385. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadku-prymusovoho-hoduvannia-ta-umov-trymannia-zasudzhenykh-ta-s385-250423>
7. Рішення Європейського суду з прав людини від 21 червня 1999 р. у справі «Невмержицький проти України» (заява №54825/00) URL: <https://khpg.org/1075312544>
8. Тубелець О. Практика примусового годування в контексті реалізації статті 3 Конституції України. URL: *Юридичний вісник України*. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/praktyka-prymusovogo-goduvannya-v-konteksti-realizatsiyi-statti-3-konstytutsiyi-ukrayiny/>
9. Білак Н.І. Щодо питань примусового годування засуджених та осіб, узятих під варту: національне та міжнародне врегулювання. URL: https://ufu-muenchen.de/wp-content/uploads/2024/05/zbirka_tez_ii_konferencziyi_uvu-05-2024.pdf
10. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20240907#Text>
11. Вознюк, А. А., Письменський, Є. О. (2023). Кримінально-правовий механізм передачі засудженого для обміну як військовополоненого: актуальні проблеми та способи їх розв'язання. *Київський часопис права*, (4), 111-120. URL: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.17>